

1537, der fremhæves som Europas første protestantiske kongekroning. Den er behandlet af Erich Hoffmann, kendt for sit værk om det danske kongevalg i middelalderen (anmeldt i dette tidsskrift bd. 79, 1979, s. 226-27), som desuden griber tilbage til især Christoffer af Bayern og videre frem til enevælden. Hoffmann ser med rette kroningen som et led i bestræbelserne for at fastslå primogenituren. Man kunne tilføje, at effekten indtil middelalderens slutning var beskeden. Kun dynastiske tilfældigheder, fraværet af yngre kongesønner, bevirkede, at Danmark ikke i højere grad, end tilfældet var, sønderledes af tronstridigheder.

Mikael Venge

STEINAR IMSEN: Superintendenten. En studie i kirkepolitikk, kirkeadministrasjon og statsutvikling mellom reformasjonen og eneveldet. Oslo, Universitetsforlaget, 1982. 419 s. 168 no.kr.

I denne doktorafhandling (fra Trondheim universitet) undersøger forf. de norske superintendents politisk-administrative funktioner og superintendentembedets udvikling som led i den generelle statsudvikling i Danmark og Norge i det ovennævnte tidsrum. Han stiller to hovedspørgsmål til kildematerialet: hvor vidt og evt. hvordan blev superintendenterne knyttet til kongen, og hvilken rolle spillede de i udformningen af det nye kongelige magtapparat, det offentlige religionsvæsen? Hovedstammen i kildematerialet er kongebreve og breve fra lokale instanser til centralstyret. Hertil kommer bl.a. lensregnskaber, gejstlige jordebøger, kirkeregnskaber, retsakter fra domkapitlerne og herredagene, og endelig kilder, som belyser lokale gejstlige forhold som f.eks. visitatsberetninger og dagbogsoptegnelser. Afhandlingen falder i tre hovedafsnit Superintendentlønningen (29-112), Superintendentansættelserne (113-153) og Superintendenterne og den gejstlige embedsetat (156-289). Efter konklusionen (290-96) følger noter, 31 tabeller, kilde- og litteraturlister.

Under sin minutiøse gennemgang af de økonomiske forhold, hvor forf. koncentrerer sig om genant, bolig- og avlsgården og forlenerne, kan han ganske bekræfte den velkendte opfattelse, at disse nye lutherske bisper på det nærmeste blev sat på sulteløn. Men han påviser også, hvorledes der var individuelle forskelle, afhængigt af lokale forhold, og han fremhæver den lønmæssigt vigtige nydannelse, der skete, da det blev praksis at gøre superintendenten til medlem og leder af kapitlet. I slutningen af 1500-tallet øgedes hans økonomiske og sociale status, men her som på alle andre felter var superintendenten totalt afhængig af kongen. Vigtig er også forf.'s påvisning af den lokale embedsetats udvikling, hvor superintendenterne var de første. Endvidere kan man kun give forf. ret, når han – vendt mod tidligere forskere – understreger vigtigheden af at undersøge praksis vedr. superintendentansættelserne, i stedet for blot at holde sig til loveksterne. Konklusionen af hans analyse er atter, at kongens godkendelse var det vigtigste af alle leddene. Et resultat, som forekommer indlysende rigtigt. Ingen steder i samfundet var kongens magt så stærkt som på religionsområdet. Interessant er også oplysningen, at man kun kan påvise »frie valg« i 7 tilfælde blandt de 29 som blev superintendenter frem til enevælden. Under forholdet mellem superintendenten og den øvrige gejstlighed viser forf. endelig hvorledes

superintendentens kompetence øges vedr. præsteansættelser, og han ser dette i nøje sammenhæng med kongens øgede indflydelse her. Vigtigst af superintendentens tilsynspligter var endvidere hans kontrol med præsternes embeds- og livsførelse, især via visitatser. Et hovedmotiv var her kongens krav om uniformitet.

Baseret på et omfattende kildemateriale har vi fået en gedigen redegørelse for de lutherske superintendents rolle som *kongetjenere*. Vigtig er også påvisningen af, at der længe inden enevælden var klare tendenser til den særlige embedsstand. Superintendenterne spillede en væsentlig rolle i denne udvikling. Det kan dog ikke skjules, at forfatterens ambition efter at gøre »superintendenten« til genstand for udelukkende »vanlige profanhistoriske problemstillinger« (s. 22) forekommer betænkelig, hans opfattelse af begrebet »reformation« synes diskutabelt (s. 9), det samme gælder hans forståelse af det lutherske syn på det almindelige præstedømme og på forholdet mellem åndelig og verdslig øvrighed, (jfr. hertil Ingun Montgomerys kritiske oppositionsindlæg i: Norsk Hist. Tidsskr. 1984, s. 168–183). Misforståeligt er det også, når forf. i forbindelse med Chr. III taler om, at »troen var et nødvendigt appendiks« (s. 7). Forf. synes dog selv at være opmærksom på det problematiske heri (jfr. anm. 1, s. 7).

Martin Schwarz Lausten

JØRGEN H. BARFOD: Christian IV's Nyboder. Nyboders første 100 år. Maritim Kontakt 5. Kbh., Kontaktudvalget for dansk maritim historie- og samfundsforskning, 1983. 208 s. Ill. 70 kr. + forsendelse og moms.

Jørgen H. Barfod har i flere arbejder beskæftiget sig med det syttende århundredes søhistorie; og nu er turen kommet til Nyboder. I en smuk bog, udgivet af Kontaktudvalget for dansk maritim historie- og samfundsforskning, beskriver han længernes opførelse, indretning og beboere samt dagligdagen i bebyggelsen. Desuden omtales kort Nyboders forgænger, som var Skipperboderne ved Holmens Kirke, og pendant, som var Christian IVs bådsmanskoloni på Møn og Bogø, ingen af disse to har tidligere været grundigt undersøgt af historikerne.

Forfatteren har gennemgået et omfattende arkivalsk materiale og gjort mange interessante fund. For eksempel kan han påvise årstallet for Nyboders grundlæggelse, idet man påbegyndte byggeriet på kongens bud i 1631. Derpå følges bydelens skæbne gennem de næste hundrede år, hvor længerne var på en etage, hvidkalkede og med rødmaledede døre og vinduer.

Fremstillingen koncentrerer sig især om en minutøs og meget kildenær præsentation af byggehistorien samt af beboernes professioner og antal – alt sammen refereret gade for gade, bolig for bolig. Men efter som der var cirka 600 lejligheder, virker denne omstændelige fremstillingsform noget tung. Hertil medvirker også de meget lange kildecitater, som endda ofte indeholder gamle svære ord, der ikke udlægges. Som eksempel skal blot nævnes »plitzfolkene«, der alene på siderne 18-21 optræder uforklaret 17 gange, (det betyder nærmest arbejdsmænd).

Stoffet er ellers spændende, og man får et glimrende indtryk af den forfærdelige overbefolkning og problemerne omkring bygningsvedligeholdelse, som opstod hurtigt efter Christian IV's død. Det var denne konges mening, at hver af